

Fariza-i Haccı eda eden bir karınca

Yazan: Şükrü Hanioglu

Tarih: 23/03/2021

Yer: <https://www.karar.com/fariza-i-hacci-eda-eden-bir-karinca-1610006>

Princeton Üniversitesi Tarih Profesörü M. Şükrü Hanioglu, 87 yaşında Hakk'a yürüyen ve Osmanlı iktisat tarihi alanında literatüre giren çalışmalar yapan Mehmet Genç'i yazdı.

Her şeyin kötüsünün iyisini piyasadan kovduğu, her alanda Gresham kanunun geçerli olduğu bir toplumda Mehmet Genç kalibresinde bir âlimin vefatının gündemin alt sıralarında kalması şaşırtıcı değildir.

Pek çoğu gerçek üniversitelerde memur olamayacak “akademisyenler”in sabahtan yatsıya televizyonlarda ahkâm kestiği bir ülkede kelimenin literal değil aslî anlamında “âlim” bir insan olan merhum Genç, temel değerlendirme ölçütleri “televizyon” görünürlüğü ve “sosyal medya” tık sayısı olan piyasadan “kovulmuş,” buna karşılık, Osmanlı ekonomik, malî ve iktisadî düşünce tarihimizi anlamamıza yaptığı büyük katkılarla, yaşamı süresince “hoca,” vefatı sonrasında geride bıraktığı eserleriyle “emvât-ı lâyemut” mertebesine ulaşabilen nadir bilim insanlarımızdan birisi olmuştur.

Akademisyen prototipinin az çalışan, çok konuşan, mütehakkim, mütekebbir ve müteazzım karaktere sahip olduğu, ideal tarihçinin temel niteliğinin ise malumatfuruşluk olduğunun düşünüldüğü toplumunda “zaaf” olarak görülen “mütevazı” kişiliğe sahip, doktora derecesini

değil çalışmasının kalitesini ön plana aldığı için uzun yıllar düşük dereceli kadrolarda istihdam olunan merhum Genç'in bu makamlara ulaşmayı tercih ettiği şüphesizdir.

Mehmet Genç, kısa süre bürokraside çalıştıktan sonra 1960 yılında o dönem Osmanlı tarihi araştırmalarının en önemli merkezlerinden birisi haline gelmiş olan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Tarihi Enstitüsü kadrosuna katılmıştı. Cumhuriyet tarihinin en önemli tarihçisi merhum Ömer Lütfi Barkan'ın başında bulunduğu bu kurumda çalışma ve doktora programına katılma kararı, şüphesiz, Genç'in yapabileceği en iyi tercihti.

March Bloch ile Lucien Febvre'in Strasbourg'da Annales dergisini çıkartmaya başladığı yıllarda bu şehirde doktora eğitimini tamamlayan Barkan, tarihçiliğimizde bir dönüm noktası oluşturmuştu. Annales ekolü ve Braudel'den etkilenecek Osmanlı tarihini uzun dönemler içinde ve sosyo-ekonomik kurum ve yapıları değerlendirerek incelemeye çalışan Barkan, kafatası ölçümleri, Hitit kadavraları incelemeleri ve arkeolojik araştırmalara yoğunlaşan ya da tarihi millî şuur oluşturma faaliyetine indirgeyen yaklaşımların egemen olduğu bir ortamda dünya tarihçiliğindeki gelişimle uyumlu bir araştırma ve tahlil faaliyeti başlatmıştı.

BELGESEL CİLİĞE İNDİRGENMEYEN BELGE KULLANIMI

Osmanlı geçmişini Barkan'ın açtığı yolda değerlendirme ve “büyük sorular”ı içi boş mega söylemler ve hamasî yorumlar yerine somut verilere dayanarak cevaplandırma alanında sivrilmiş akademisyenler arasında önde gelen isimlerden birisi de Mehmet Genç olmuştur. O da kapsamlı bir konuyu, uzun dönemde şekillenen “büyük resim”i ortaya çıkararak analiz etmeye çalışmıştır.

Osmanlı sınaî yapıları ve manifaktür işletmelerine ait verileri dönemsel biçimde inceleyerek Sanayi Devrimi'nin Osmanlı toplumu üzerindeki etkilerini araştıran Genç, uzun yıllar süren araştırma ve derinlikli tahlilleri sonrasında sadece bu konuyu değil, sınırlı süreli iltizamların yaşam süresince tasarruf olunan malikânelere dönüşümünün malî ve toplumsal neticelerini ortaya koyarak tarihî bir kırılmayı da aydınlatmıştır.

Genç'in katkılarını, “belge transliterasyonu ve yayımı”nı nihaî hedef olarak gören, son tahlilde, paleografi uzmanlarının daha iyi yapabileceği çalışmalardan -ki tarihçiliğin buna indirgenmesi Türkiye’de hâlâ yaygın bir yaklaşımdır- ayıran, derinlikli analiz ve değişik dillerdeki literatürün değerlendirilmesi idi.

Merhum Genç, ince işlenmiş mücevher niteliğindeki çalışmalarıyla ilerleyen yıllarda “Osmanlı ekonomisinin temel ilkeleri” üzerinde de ezber bozucu yorumlar üretmeye muvaffak olmuştu. Bu değerlendirmeler, topluma mal sunma amaçlı (iâşeci/provizyonist), bu nedenle modern ekonomilerin aksine ihracatı değil ithalâtı teşvik eden, devletin gelirlerini artırmak için malî araçları kullanan (fiskalist), ticaret odaklı, “mirînin kazancı” ile bireylerin zarara uğramasının önlenmesi arasındaki hassas dengeyi sağlama amaçlı, gereğinde para vakıflarını da devreye sokarak sosyal programlar uygulayan ve gelir dağılımı adaletini hedefleyen, “gelenekçi” bir iktisat anlayışını “kendi değer ve uygulamaları” çerçevesinde anlamamızı mümkün kılmaktadır.

Genç'in çok sayıda mukata'a kaydından süzmeye muvaffak olduğu verilere dayanan analizleri, on yedinci yüzyılda Osmanlı toplumu açısından “duraklama”dan bahsetmenin zorluğunu, bir sonraki asra ise “değişim” ve “dönüşüm” çerçevesinde yaklaşılmasının anlamlı olduğunu ortaya koymakta, manifaktür sektöründe görülen gerilemenin, Batı ürünlerinin

piyasaya egemen olduğu on dokuzuncu asır öncesinde başladığını, dönemsel olarak “değişmeyen rakamların” kapsamlı “değişimler”e işaret ettiğini de göstermektedir.

Bu ezber bozucu tespitler, basma kalıp söylemlerle açıklanılmaya çalışılan bir geçmişin ne denli karmaşık olduğunu ortaya koymakla kalmayarak, onun hakkında dile getirilen “zihniyet” temelli eleştiriler ya da abartılı övgülerin anlamsızlığını da açık biçimde göstermektedir. Bu çalışmalar, “iktisadî zihniyet”i toplumsal kültür ve değer yargılarından değil bizatihi iktisat “siyasetleri” ve bilhassa da “pratikleri” üzerinden analiz ettikleri için ezber bozucudur.

Genç’in ufuk açıcı çalışmaları uluslararası düzeyde de Osmanlı tarihine farklı açılardan yaklaşılmmasını mümkün kılmıştır. Ariel Salzmann, Donald Quataert benzeri önemli eserler vermiş bilim insanları Genç’in derinlikli tezlerine dayalı analizler yapmışlar, onun tahlillerinden fazlasıyla yararlanmışlardır.

ÖZGÜN BİR ÖRNEK

Uzun yılların emeğine dayalı, ufuk açıcı çalışmalarını, “hac yolunda bir karınca” teşbihiyle değerlendiren Genç’in farızasını bihakkın eda ettiği şüphesizdir. Püritanist bir iş ahlâkıyla gece gündüz çalışan, işine saygı duyan, yaptığı çalışmanın maddî getirisini değil kalitesini birincil amaç olarak gören merhum, genç araştırmacılar için örnek bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında, Genç’in bilimin, araştırmanın fazlasıyla maddileşerek ünvân aracı kaline geldiği, niceliğin niteliğin önüne geçtiği bir topluma sadece eserleriyle değil çalışma ahlâkıyla da katkıda bulunduğu vurgulanmalıdır.

Onun katkıları değerlendirilirken, bunların yapıldığı ortamın da göz ardı edilmemesi yerinde olur. Mehmet Genç’in darbeci yüzbaşılardan öğretim üyesi tasfiye listeleri yaptığı bir ortamda başlayan akademik yaşamı, kapatılan bir üniversitede sona ermiştir. O, böylesi bir toplumda yapılabileceğin oldukça fazlasını yapmıştır.